

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM

Büyükelçi (Emekli)
Avrasya İncelemeleri Merkezi, Onursal Başkan
oelutem@avim.org.tr

Öz: *Bu yazı Eylül-Kasım 2016 aylarında içinde Türkiye-Ermenistan ilişkilerini gelişmeleri, Almanya ve Fransa'da Ermeni soykırım iddialarına ilişkin gelişmeleri ve soykırım iddiaları hakkında sinema filmlerini incelemektedir.*

Anahtar Sözcükler: *Türkiye-Ermenistan İlişkileri, Karabağ, Almanya, Fransa, Ermeni soykırım iddiaları hakkında filmler, Recep Tayyip Erdoğan, Mevlüt Çavuşoğlu, Serj Sarkisyan, Vladimir Putin, Sergey Lavrov, Joachim Gauck, Angela Merkel, François Hollande*

Abstract: *This article deals with Turkey-Armenia relations during September-November 2016, developments in Germany and France with regard to Armenian genocide allegations, and movies on genocide allegations.*

Key Words: *Turkey-Armenia Relations, Karabakh, Germany, France, Movies on genocide allegations, Recep Tayyip Erdoğan, Mevlüt Çavuşoğlu, Serzh Sargsyan, Vladimir Putin, Sergey Lavrov, Joachim Gauck, Angela Merkel, François Hollande*

I. TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Bir önceki yazımızda¹ Türkiye- Ermenistan ilişkilerinin Tehcirin 100. yılının Ermenistan’da anılması etkinliklerinin yarattığı olumsuz havanın etkisi altında olduğunu ve Başkan Sarkisyan dâhil, Ermeni devlet adamlarının her fırsatta Türkiye’yi yermeye çalıştıklarını belirtmiştik. Buna karşılık Türkiye’nin bu konuda genelde sessiz kaldığını, iki ülke ilişkilerinin Mayıs ayında kurulan 65. Hükümet programında yer bile almadığını ve bu programda Azerbaycan topraklarının işgalinin sona erdirilmesi ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki gerginliklerin sonlandırılması için çaba gösterileceğinin ifade edildiğini, böylelikle Türkiye’nin Ermenistan ile ilişkilerini Karabağ sorunundaki gelişmelere bağladığını bildirmiştik.

Bu yazımızın incelediği 2016 yılı Eylül, Ekim ve Kasım aylarında Ermenistan yetkilileri de, adeta Türkiye’yi taklit ederek, Türkiye ile ilişkilerden, Karabağ konusu hariç, pek bahsetmez olmuşlardır. Bu Türkiye’nin sessizliğine bir cevap olabileceği gibi 2015 yılı boyunca Türkiye aleyhine her türlü beyanda bulunduğu için, aynı eleştirileri tekrarlamamanın bir yararı olmayacağı düşüncesinden de kaynaklanmış olabilir.

Bu yazımızda Türkiye- Ermenistan İlişkileri “Ermenistan’ın Türkiye’den Talepleri” ve “Türkiye’nin Karabağ Sorununun Çözümüne Katkıda Bulunması” olarak iki bölümde incelenmektedir.

1. Ermenistan’ın Türkiye’den talepleri

Bilindiği üzere Başkan Sarkisyan, iki ülke arasındaki protokollerin akamete uğramasından sonra, yaklaşık 2010 yılından itibaren, daha önceki Ermenistan hükümetlerinin aksine, Türkiye’ye karşı bazı talepler ileri sürmeye başlamıştır. Bunlar Türkiye’nin Ermeni soykırımını tanınması ve bu olayın sonuçlarının (tazminat ödenmesi ve malların iadesi) ortadan kaldırılması olarak özetlenebilir. Bu taleplerin hukuksal gerekçelerinin hazırlanması için de, Tehcirin 100. yılı etkinliklerini hazırlayacak, başkanlığını Serj Sarkisyan’ın yaptığı bir Devlet Komisyonu görevlendirilmişti. Aradan üç yıl geçmesine rağmen söz konusu gerekçeler açıklanmamış ve dolayısıyla Türkiye’den herhangi bir talepte de bulunulmamıştır.

¹ *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 54, ss. 12-14.

Bu durum şu nedenlere dayanıyor olabilir:

- a. AİHM'in Perinçek kararından sonra, soykırım varsayımı konusunda Ermenistan'ın öteden beri ileri sürdüğü, mesela Yahudi Holokostu ile benzerlik gibi argümanlar artık inandırıcı değildir.
- b. Türkiye-Ermenistan arasında ciddi bir gerginlik yaratması kaçınılmaz olacak bu taleplerin, Karabağ'da çarpışmaların olduğu bir dönemde ortaya atılması uygun görülmemiş olabilir. Ayrıca bu taleplerin A.B.D., Rusya ve hatta AB tarafından uygun görülmemesi de olasıdır.
- c. Ermeni taleplerinin büyük ülkeler tarafından desteklenmediği takdirde değil kabul edilmek, incelenmesi olanağı dahi yoktur.

Büyük devletlerin başında ise, Ermenistan'ın güvenliğini sağladığı farz edilen Rusya gelmektedir. Oysa Rusya ve Ermenistan arasında, kamuoyuna pek duyurulmak istenmeyen ancak hemen herkesin bildiği bazı anlaşmazlıklar vardır. Bunlar kısaca şu şekilde özetlenebilir: Rusya'nın Azerbaycan'a silah satması, Ermeni işgali altındaki Azerbaycan reyonlarından bir kısmının Azerbaycan'a verilmesine taraftar görünmesi, Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün (CSTO), başta Kazakistan olmak üzere, Müslüman üyelerinin Karabağ Sorunu için Ermenistan'ı eleştirmeleri ve ayrıca bu örgütün Genel Sekreterliğinin Ermenistan'a geçmesi gerekirken bunun gerçekleşmemesi ve Rus Genel Sekreter Bordhuzya'nın görev süresinin uzatılması.

- d. Ermenistan'ın Avrupa Birliği ortak üyeliğinden vazgeçerek, Avrasya Ekonomik Birliğine dahil olmasının beklenen yararı sağlamamıştır ve ayrıca ekonomik alanda Rusya ile yeterince işbirliği yapılamamıştır.
- e. Ermenistan'ın karşı koymasına rağmen, Rusya'nın Türkiye'nin Karabağ sorununun çözümüne katkıda bulunması fikrine sıcak bakmaya başlamıştır.
- f. Ermenistan iç siyasetinde dış ilişkilerde yeni sorunlar yaratılmasına engel olacak derecede önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler arasında 17 Temmuz 2016 tarihinden itibaren Hükümetin Karabağ politikasına itiraz eden bir grubun silahlı çatışmalara girmesi, 3 kişinin ölmesi ve 100 kadar yaralı olması, güvenlik güçlerinin iki hafta sonra duruma hâkim olması gösterilebilir. Başbakan'ın bu olay karşısında istifa etmiş ve yeni hükümet güçlkle kurulmuştur.

Kısacası Ermenistan halen ciddi sorunlar karşısındadır. Halen, bir ivediliği veya önceliği bulunmayan ve hatta gerçekçi de olmayan taleplerin Türkiye'ye karşı ileri sürülmesi için uygun bir zemin bulunmamaktadır. Ancak Ermenistan, bu taleplerden vazgeçmiş de değildir. Şimdilik bunlar üzerinde durulmamasının tercih edildiği görülmektedir.

Türkiye'ye gelince, gayri ciddi ve gerçekleşme olasılığı hemen hiç bulunmayan bu talepler üzerinde hemen hiç durulmamakta ve yukarıda da belirttiğimiz gibi Ermenistan ile ilişkiler Karabağ sorunundaki gelişmelere bağlanmış bulunmaktadır.

2. Türkiye'nin Karabağ Sorununun çözümüne katkıda bulunması

Bu konunun ayrıntılarına girmeden önce Türkiye'nin Karabağ konusuyla ilgisinin nedenlerini açıklamada yarar vardır. Şüphesiz birinci neden, Türkiye'nin Azerbaycan'la olan son derecede yakın ilişkileridir. Türkiye, uluslararası hukuka göre Azerbaycan'ın bir parçası olan bu bölgenin, Ermenistan tarafından işgal edilmesini ve Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen bu işgalin sürmesini kabul etmemiştir. Diğer bir neden, Karabağ Sorununun Türkiye'nin komşu olduğu Güney Kafkasya'da barış ve işbirliğini engellemesi, bölge dışı ülkelerin müdahalesine yol açması ve bundan Türkiye'nin çıkarlarının da zarar görmesidir.

Türkiye öteden beri Karabağ Sorununun çözümünde aktif bir rol almayı istemiş, bu amaçla Minsk Grubuna üye olmuştur. Ancak bu Grup kendi görevini eş başkan olarak adlandırılan A.B.D., Rusya ve Fransa'ya devredince Türkiye için bu alanda çalışma olanağı kalmamıştır. Ayrıca, Ermenistan, tarafsız davranamayacağı gerekçesiyle Türkiye'nin Karabağ sorununun çözümünde bir rol oynamasına her zaman karşı çıkmıştır.

Diğer yandan, Minsk Grubu Eş Başkanları Karabağ Sorununun çözümü için bazı öneriler geliştirmişlerse de, Ermenistan'ın bunlara karşı çıkması sonucu, 20 yıldan fazla bir zamandan beri, çözüm yolunda bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ermenistan'ın neden çözüm istemediğine gelince, aşırı milliyetçilik duygusu ve düşüncelerinin hâkim olduğu bu ülkede halen "Büyük Ermenistan"ı gerçekleştirme düşüncesi yaşamakta ve bu çerçevede Karabağ'ın Ermeni toprağı olduğu zannedilmektedir. Azerbaycan'ın, Türkiye ve diğer İslâm ülkelerinin de desteği ile Karabağ üzerindeki haklarından kolayca vazgeçmeyeceğinin bilincinde olan Ermeniler, uluslararası alanda tanınmamış da olsa Karabağ'da bir "devlet" bulunduğu noktasından hareketle, bu devleti mümkün olduğu kadar sürdürmek, bu fiili durumu

ileride hukukileştirmek, diğer bir deyimle mevcut statükoyu devamlı hale getirmek çabası içindedir.

Çeşitli nedenlerle Ermenilere yakınlık hisseden Eş Başkanların hükümetleri ise, bir savaşa neden olmadığı takdirde, sorunun devam etmesinden şikâyetçi görünmemektedir. Ancak küçük çapta da olsa, geçtiğimiz Nisan ayında Karabağ'da çıkmış bir savaş Azerbaycan'ın galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Bu durum, bölgede “fiilen” mevcut tek büyük devlet olan Rusya'yı telaşlandırmış ve ateşkes sağlanmıştır. Bu ateşkesin uzun ömürlü olmayacağına bilinci içinde olan Rusya, kalıcı bir çözüm arayışı içine girmiştir. Aslında yirmi küsur yıldır üzerinde çalışıldığı için Karabağ'ın sorunun nasıl çözülebileceği bellidir. Son olarak üzerinde durulan formül, Karabağ'ı çevreleyen 7 Azeri rayonunun (ilçesinin) kısmen veya tamamen Azerbaycan'a iade edilmesi ve Karabağ bölgesinin statüsünün de daha sonra tespit edilmesidir. Ancak Ermenistan, bir referandum yoluyla bu statünün belirlenmesini, bu konuda bir tarih verilmesini, ayrıca geçecek süre için güven artırıcı önlemler alınmasını, diğer bir deyimle savaş çıkmasının önlenmesini istemektedir.

Aslında yirmi küsur yıldır üzerinde çalışıldığı için Karabağ'ın sorunun nasıl çözülebileceği bellidir. Son olarak üzerinde durulan formül, Karabağ'ı çevreleyen 7 Azeri rayonunun (ilçesinin) kısmen veya tamamen Azerbaycan'a iade edilmesi ve Karabağ bölgesinin statüsünün de daha sonra tespit edilmesidir.

Nisan ayı çarpışmalarının Rusya tarafından önlenmesi Karabağ sorunun çözümünde bu ülkeyi bir tür hakem haline getirmiştir. Rusya çözüm amacıyla Azerbaycan ve Ermenistan başkanları arasında, Vladimir Putin'in de katıldığı toplantılar düzenlemeye başlamıştır. Haziran ayında St. Petersburg'da yapılan toplantıdan sonra, basına sızan haberlere göre² bu toplantıda, Dağlık Karabağ sorununun aşamalı çözümü üzerinde durulmuştur. “Aşamalı çözüm” ise şöyledir: ilk önce işgal altındaki 5 ilçe Ermeni ordusu tarafından tahliye edilecek, daha sonra iki ilçe daha boşaltılacak, Dağlık Karabağ ve Ermenistan arasındaki kurulacak bir kara koridoru belirlenecek, daha sonra ise Dağlık Karabağ'ın statüsü saptanacaktır.

15 Temmuz 2016 tarihinde Azerbaycan ziyaretinden dönen Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu, Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan'ın uluslararası kabul edilmiş sınırları çerçevesinde, toprak bütünlüğü de korunarak, barışçı yollarla çözümlenmesi görüşünü tekrarlamıştır. Ayrıca, yeni bir fikir olarak,

2 “Azerbaycan ve Ermenistan Dağlık Karabağ için anlaşta”, *Milliyet*, 22 Haziran 2016.

Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin normalleştirilmesinin Karabağ sorunun çözülmesine faydası olacağını belirtmiştir.³

Bakanın bu sözlerine Ermenistan'dan tepki gelmiş, Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Tigran Balayan Ermenistan'ın Azerbaycan ile ilişkilerinde Türkiye'nin yardımına ihtiyacı olmadığını söylemiş ve Türkiye yardımcı olmak istiyorsa bu konudan uzak durması gerektiğini ifade etmiştir.⁴ Türkiye'nin uzak durmak suretiyle Karabağ Sorunun çözümüne yardımcı olabileceği deyimi bir süreden beri Ermeni yetkililerin Türkiye'nin bu soruna karışmasını önlemek için sıkça başvurdukları bir formül haline gelmiştir.

Bakan Çavuşoğlu'nun değindiği diğer bir konu, Türkiye'nin bu bölge ülkeleriyle, Türkiye-Azerbaycan-İran, Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan, Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan gibi üçlü mekanizmalardan yararlanılarak işbirliği yaptığı ve bölgenin çıkarına olduğu için Türkiye-Azerbaycan-Rusya arasında da görüşmelerinin yapılabileceğini ifade etmesidir.⁵

Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un Ermenistan ve Azerbaycan başkanları arasındaki toplantılardan sonra, Karabağ sorunun çözümüne daha fazla yaklaşıldığı şeklindeki iyimser beyanlarına karşılık Ermenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Şavarş Koçaryan, Karabağ'ın statüsünün bir referandum ile çoğunluğu Ermeni olan halkı tarafından belirleneceğini söylemiştir. Bu sözler Ermenistan'ın Karabağ'da, Ermeni çoğunluğunun kazanacağında şüphe bulunmayan bir referandum yapılmasını şimdiden garanti altına almaya çalıştığını göstermektedir.

Buna karşılık Azerbaycan, Karabağ bölgesinin, Ermeni halkına en geniş haklar verilmek suretiyle, Sovyetler döneminde olduğu gibi Azerbaycan'a bağlı olmasında ısrar etmektedir. Başkan Aliyev, Rus Ria Novosti televizyonuna verdiği bir mülakatta Karabağ'ın statüsü hakkında önemli yeni bir teklif daha yaparak, Karabağ'ın bağımsız bir devlet olmasını hiçbir zaman kabul etmeyeceklerini vurguladıktan sonra, bu bölgenin Azerbaycan içinde özerk bir "Ermeni Cumhuriyeti" olabileceğini söylemiştir. Azerbaycan her zaman ikinci bir Ermenistan devletinin kurulmasına taraftar olmadığını ifade etmiş olduğundan, bu tutumunda, kısmen de olsa, ikinci bir Ermenistan devletinin kurulmasını kabul etmekle bir değişiklik yapılmış, ancak bu devletin Azerbaycan içinde, özerk bir statü dâhilinde olacağını belirtmek suretiyle esas tutum muhafaza edilmiştir.

3 "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Azerbaycan'da", *Haberler.com*, 15 Temmuz 2016.aHaber

4 "Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsünden Çavuşoğlu'na tepki: Türkiye uzak dursun", *Ermenihaber.am*, 26 Temmuz 2016.

5 "L'Arménie et Azerbaïdjan Plus Proches d'une Résolution Pacifiste d'Après La Russie", *Armenews*, 13 Temmuz 2016.

Ermeniler ise daha ziyade Azerbaycan ile Ermenistan arasında güven artırıcı önlemlerin çoğaltılması ve iki ülke devlet başkanlarının bu yıl Viyana ve St. Petersburg'da yaptıkları görüşmelerde alınan kararların uygulanmaya konmasını istemişlerdir. Bunlar, özetle, çarpışmaları önlemek üzere, daha fazla gözlemci istihdam edilmesi ve kayıp kişilerin bulunması için çalışmalar başlatılmasıdır.⁶

Uçak düşürme olayından sonra asgari düzeye inmiş olan Türkiye-Rusya ilişkileri Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başkan Putin arasında Ağustos ayı başında St. Petersburg'da yapılan görüşmelerden sonra tedricen normale dönmüştür. Bu görüşmelerde Karabağ sorununun da ele alındığı anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye'ye dönerken uçakta gazetecilere yaptığı açıklamada bölgede (Kafkasya'da) siyasi gelişmeleri yakından takip etmek üzere Türkiye-Rusya-Azerbaycan arasında oluşacak üçlü bir mekanizma kurulmasına karar verildiğini bildirmiş ve bu arada Karabağ sorununa da değinerek Türkiye Minsk süreci içinde olsaydı (eş başkanlar arasında olsaydı) 23–24 yıldan beri çözümlenemeyen veya çözümlenmesi istenmeyen bu sorun hakkında daha farklı neticeler alınabileceğini söylemiştir.⁷

Bu gelişmelerden bir gün önce Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Karabağ konusunda Rusya'nın önerileriyle Türkiye'nin yapmış olduğu önerilerin örtüştüğünü söylemiş ve üçlü mekanizmadan bahsetmişti.⁸

St. Petersburg görüşmeleri hakkında Azerbaycan Trend Haber Ajansına bir mülakat veren Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın üçlü mekanizmanın hem üç ülke arasındaki ilişkiler hem de Karabağ sorununun çözümü için önemli bir adım olduğuna işaret etmiştir. Başkan Putin'in o günlerde Başkan Aliyev ve Sarkisyan ile yürütmekte olduğu temasları pozitif bir gelişme olarak gördüklerini, Ermenilerin işgal etmiş oldukları bölgelerden çekilmesi sürecinin çok daha pozitif bir istikamet kazanacağını, bu gerçekleşirse bölgede bütün ilişkilerin rahatlayacağını, üçlü mekanizmanın bu ziyaret sırasında kurulmasının da ayrıca önem arz ettiğini belirtmiştir. Kalın, Türkiye ile

6 Joint Statement of the Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation, Secretary of State of the United States of America and State Secretary for Europe Affairs of France”, *Organization for Security and Co-operation in Europe*, 16 Mayıs 2016. <http://www.osce.org/mg/240316> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016;

“OSCE Chairperson Steinmeier Meets with Minsk Group Co-chairs, Discusses Results of St. Petersburg Summit of Presidents”, *Organization for Security and Co-operation in Europe*, 23 Haziran 2016. <http://www.osce.org/cio/248281> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016.

7 “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Dağlık Karabağ Sorununda Gelişmeler Var”, *Trend Haber Ajansı*, 11 Ağustos 2016.

8 “Bakan Çavuşoğlu: Dağlık Karabağ Sorunu Azerbaycan-Türkiye-Rusya Üçlü Mekanizmasında Görüşülecek”, *Trend Haber Ajansı*, 10 Ağustos 2016.

ilişkilerin normalleşmesinden en fazla istifade edecek ülkenin Ermenistan olduğunu, Ermenilerin olaylara daha geniş bir stratejik açıdan bakmaları durumunda orta ve uzun vadede daha fazla istifade edeceklerini göreceklərini söylemiş ve üçlü mekanizmanın bu sürece önemli bir katkı sağlayacağını belirtmiştir.⁹

Türkiye-Rusya ilişkilerinin normale dönmesine ilişkin görüşmelerde Türkiye'nin üçlü mekanizma aracılığıyla Karabağ Sorunun çözümüne katkıda bulunmasının Rusya tarafından kabul edilmesi önemli bir gelişmedir, zira daha önce Rusya, Ermenistan gibi, Türkiye'nin bu sorunla ilgilenmesine olumlu bakmıyordu. Şimdi Rusya'nın Ermenistan'ın bu tutumunu dikkate almaması Rusya-Ermenistan ilişkileri bakımından anlamlı bir gelişmedir.

Ne var ki Ermenistan'ın bu gelişmelere katıldığını söylemek zordur. Ermenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı olup Türkiye'ye karşı söylemlerde bulunmakla görevlendirilmiş gibi bir kanı uyandıran Edvard Şarmazanov, Türkiye'nin Karabağ Sorunun çözümüne katkıda bulunmasının Ermenistan için kabul edilemez olduğunu tekrarlamış ve bunu Türkiye'nin Ermenistan'a abluka uygulamasıyla ve Karabağ halkına karşı Azerbaycan tarafından yasal olmayan hareketleri teşvik etmesine bağlamıştır. Ayrıca Vladimir Putin'in Moskova toplantısında Sarkisyan'a Türkiye'nin müzakere sürecine katılmasını istemediklerini söylediğini ileri sürmüştür.¹⁰

CIS'in (Commonwealth of Independent States = Bağımsız Devletler Topluluğu) 16 Eylül 2016 tarihinde Bişkek'te yaptığı Zirve Toplantısı Başkan Aliev ve Sarkisyan'ın bir araya gelmesi için bir fırsat olmuştur. CIS, ilke olarak, Karabağ Sorunun çözümüyle görevli değildir. Ancak Sarkisyan yaptığı konuşmada Karabağ Sorununa da değinerek Ermenistan'ın bu anlaşmazlığın hukuk ve uluslararası kurallara ve makul karşılıklı tavizlere dayanarak çözümlenmesine taraftar olduğunu söylemiş,¹¹ ayrıca Karabağ sorununa ilişkin ilerlemelerin güven artırıcı önlemlerin uygulanmasına bağlı olduğunu da belirtmiştir.¹² Bu önlemler, bilindiği gibi, ateşkes ihlallerinin uluslararası denetimi ve Karabağ bölgesinde gözlemci sayısının artırılmasıdır.

Sarkisyan Ermenistan'ın tutumunun Minsk Grubu Eş Başkanlarının tutumu ile

9 "Kalın: Rusya-Türkiye-Azerbaycan Mekanizması Karabağ Sorununun Çözüm Sürecine Katkı Sağlayacak", *Trend Haber Ajansı*, 10 Ağustos 2016.

10 "Sharmazanov: Turkey Has Nothing to do in Karabakh Peace Process", *News.am*, 11 Ağustos 2016.

11 "L'Arménie Prête à un Compromis Raisonnable avec l'Azerbaïdjan, Selon S.Sarkissian", *Armenews*, 18 Eylül 2016.

12 "Armenia Committed to Reasonable Compromise on Karabakh, Says Sarkisian", *RFE/RL*, 16 Eylül 2016.

uyumlu olduğunu da belirtmiştir. Bu tutumun ne olduğunda açıklık yoktur. Genel olarak Karabağ'ı çevreleyen 7 Azeri rayonunun (ilçe) Azerbaycan'a iadesi, buna karşılık Karabağ'ın statüsünün referandumla saptanmasının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Halen Karabağ'da hiç Azeri bulunmadığı, göç etmeye zorlananlar geri dönseler de azınlıkta kalacakları dikkate alındığında böyle bir referandumun sonucu şimdiden bellidir. Azeri rayonlarının Azerbaycan'a iadesi ve Karabağ'ın bağımsızlığı şeklinde özetlenebilecek bu formül aslında hayli eskidir ve Azerbaycan tarafından kabul edilmemiştir. Azerbaycan'ın bu konuda verdiği tek taviz, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Karabağ'ın Ermenistan Cumhuriyeti adını alması ancak geniş özerlik haklarına sahip olarak, Azerbaycan'a bağlı kalmasıdır.

Sarkisyan bu toplantıda Nisan ayında Karabağ'daki çarpışmalara temasla Azerbaycan'ın Ateşkes Antlaşmasını (Bişkek 1994) ihlâl ettiğini de ileri sürmüştür.

Aliyev ise verdiği cevapta¹³ Ermenistan'ın bağımsız bir devletin topraklarını işgal ederek toprak bütünlüğünü ihlâl ettiğini, Karabağ ve bu bölgeyi çevreleyen rayonlardaki Azerileri sürdüğünü, bir milyon kişiyi mülteci haline getirdiğini, tarihi, dini ve kültürel anıtlar dahil, her şeyi tahrip ettiğini, bu durumun iki AGİT raporu ile tespit edilmiş olduğunu söylemiş, ayrıca Ermenistan'ın 20 yıldır müzakere sürecini sürdürdüğünü ve böylece bu sürecin kalıcı olmasına çalıştığını da belirtmiştir.

Aliyev, Güvenlik Konseyinin 1990'ların başlarında Ermeni güçlerinin önkoşulsuz olarak ve derhal Azerbaycan topraklarından çıkarılmasına ilişkin dört karar kabul ettiğini, bunların hiç birinin uygulanmadığını, Ermenistan'ın Karabağ'da idari değişiklikler de yaptığını, bunların yasadışı olduğunu ve suç teşkil ettiğini de ifade etmiştir. Aliyev, Ermeni tarafının Minsk Grubu sürecini müzakerelerin sonsuza kadar sürmesi için kullandığına, barış istemediğine, yegâne amaçlarının Azerbaycan topraklarını kontrol altında bulundurmak olduğuna değinerek ülkesinin kimsenin toprağını işgal etmediğini, buna karşın Azerbaycan topraklarının %20'sinin işgal altında olduğunu vurgulamış ve Ermenistan Başkanının yersiz şikâyeti (ateşkesin ihlâl edildiği) karşısında bu hususları dile getirmeyi bir görev saydığını söylemiştir.

Sarkisyan cevaben "Bu yalanlara cevap vermenin anlamı yok" demiş, Aliyev'in ise "Bir yalana zaten cevap verdim" demesiyle bu tartışma son bulmuştur.

13 "İlham Aliyev's Solid, Tough Response to Armenian President's Provocative Remarks", *Trend News Agency*, 17 Eylül 2016.

Bu olay, Nisan ayında Karabağ'daki çarpışmalardan sonra Başkan Putin'in Başkan Aliyev ve Sarkisyan'la yaptığı çeşitli toplantılar sonucunda Karabağ Sorununun çözümü yolunda önemli adımlar atıldığı gibi kamuoyunda beliren kanının doğru olmadığını, aslında 20 küsur yıldır çözüm konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiş olduğunu göstermektedir. Durumu özetlemek gerekirse Azerbaycan, uluslararası hukuka göre, kendisine ait toprakları geri istemekte, Ermenistan ise bundan kaçınmaktadır.

Bu haliyle Türkiye'nin Minsk Grubu eş başkanı veya benzer bir statüde olmadan Karabağ sorununa yardımının öngörüldüğü anlaşılmakta olup, bunun nasıl gerçekleşeceği belli değildir. Ancak kanımızca bu konuda önemli olan husus, Türkiye'nin nasıl yardımcı olacağı değil, Ermenistan'ın muhalefetine rağmen Rusya'nın Türkiye'nin katkıda bulunmasını istemesidir.

Ermenistan'ın bu uzlaşmaz tutumu Karabağ Sorununun çözümünü çıkmaza sokmuştur. Amerikan Dışişleri Bakanı John Kerry Nisan ayı çarpışmalarından sonra bir çözüm konusunda Rus Dışişleri Bakanı Lavrov ile birlikte çaba harcamıştı. Kerry son gelişmeler karşısında, Ermenistan ve Azerbaycan liderlerinin barışa hazır olmadıklarını, bu yüzden çözümün ufukta görülmediğini söylemiştir.¹⁴ Aynı kanının Ruslarda da olduğu görülmektedir. Başkan Putin'in Yardımcısı Yuri Ushakov Karabağ Sorununun çözümü hakkında ülkesinin iyimser olmadığını, ancak bu konuda Erivan ve Baku ile çalışmaya devam edeceklerini belirtmiştir.¹⁵

Karabağ Sorununun çıkmaza girdiği bu dönemde Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'un 14 Ekim 2016 tarihinde Türkiye'nin bu sorunun çözümünde olumlu bir rol oynayabileceğini söylemesi dikkatleri çekmiştir.¹⁶ Lavrov'un bu alanda Türkiye'ye uygun gördüğü rol Karabağ ablukasının kaldırılması ve bölgede ekonomik işbirliğinin sağlanmasıdır. Karabağ'a komşu olmayan ve bu bölgeyle ticareti de bulunmayan Türkiye'nin ablukanın kaldırılmasına ne gibi bir katkıda bulunacağı anlaşılmamıştır. Lavrov, ayrıca, Türkiye ve Ermenistan arasındaki anlaşmanın (Protokoller kastedilmektedir) Karabağ Sorununa değinmeden uygulanmasından memnunluk duyacaklarını söylemiş, Karabağ Sorununun çözümünün Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi için çok önemli olacağını belirtmiştir.

Bu haliyle Türkiye'nin Minsk Grubu eş başkanı veya benzer bir statüde

14 "Armenian, Azeri Leaders Not Ready for Compromise", *RFE/RL*, 30 Eylül 2016.

15 "Putin's Aide: Moscow Not Optimistic About Karabakh Settlement", *APA.az*, 13 Ekim 2016.

16 "Lavrov Belives Turkey Can Play Positive Role in Nagorno Karabakh Settlement", *AzerTac*, 14 Ekim 2016.

olmadan Karabağ sorununa yardımının öngörüldüğü anlaşılmakta olup, bunun nasıl gerçekleşeceği belli değildir. Ancak kanımızca bu konuda önemli olan husus, Türkiye'nin nasıl yardımcı olacağı değil, Ermenistan'ın muhalefetine rağmen Rusya'nın Türkiye'nin katkıda bulunmasını istemesidir.

Ermenistan bu konuda tepkisini göstermekte gecikmemiştir. Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, Erivan resmi çevrelerinin, daha önce olduğu gibi, Türkiye'nin Karabağ Sorununun çözüm sürecinden uzak tutulması gerektiği düşüncesinde olduklarını belirtmiştir.¹⁷

Böylelikle, tüm gayretlere rağmen Karabağ Sorunun çözümü için bir ilerleme sağlanamamış ve Türkiye'nin bu çözüme ne gibi katkısı olacağı da anlaşılamamıştır.

Ermenistan Millet Meclisi Başkan Yardımcısı Edvard Şarmazanov, önümüzdeki dönemde Ermenistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlarının buluşmasının öngörülmediğini söylemek suretiyle¹⁸ kısa vadede bir gelişme olmayacağına işaret etmek istemiştir.

Minsk Grubu Eş Başkanları da Ermenistan ve Azerbaycan Dışişleri Bakanlarının AGİT'in 8-9 Aralık 2016 tarihinde Hamburg'da yapacağı yıllık toplantısı sırasında görüşmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar.¹⁹

II- ALMANYA VE FRANSA'DA GELİŞMELER

İncelediğimiz dönem içinde, Alman Parlamentosunun 2 Haziran 2016 tarihinde Ermeni Soykırımını konusunda iki ülke ilişkilerine olumsuz etkiler yapan kararı ve Fransa'da Millet Meclisi ve Senato tarafından 14 Ekim 2016 tarihinde kabul edilen soykırımların inkârının cezalandırılmasına ilişkin bir kanun incelenmektedir.

A. ALMANYA

Dergimizin geçen sayılarında²⁰ değindiğimize üzere, Türkiye ile Almanya arasında Ermeni soykırımını iddiaları nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlık son

17 "Ermenistan Dışişleri: Türkiye'yi, Dağlık Karabağ Sorunu Çözüm Sürecinden Mümkün Olduğunca Uzak Tutmak Gerek", *News.am*, 14 Ekim 2016.

18 "Şarmazanov: Önümüzdeki Süreçte Ermenistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları Buluşması Gerçekleşmeyecek", *News.am*, 27 Ekim 2016.

19 "Les Ministres des Affaires Etrangères S'accusent Mutuellement", *Armenews*, 9 Kasım 2016.

20 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 54, ss. 14-26; Sayı 53, ss. 29-30; Sayı 51, ss. 147-152.

aylarda adeta bir krize dönüşmüş bulunmaktadır. Bunda, şüphesiz, git gide Almanya'ya hâkim olduğu görülen Türk ve İslam karşıtlığının rolü büyüktür. Ancak Alman siyasetçilerinin ülkeleriyle yıllardan beri ittifak bağları olan, gayet gelişmiş ekonomik ve ticaret ilişkileri yürüten, Alman vatandaşlığını seçen bir milyondan fazla Türkün anavatanı olan Türkiye ile bu kadar kötü ilişkiler içinde olunmasını ve ayrıca 15 Temmuz darbecilerine ve bizzat kendilerinin yasakladığı PKK teröristlerine Almanya'nın kucak açmasını nasıl açıkladıkları bilinmemektedir. Ancak bu çelişkili ve haksız davranışların Türkiye-Almanya arasında geleneksel dostluk ve işbirliğini sonlandırmakta olduğu da görülmektedir.

Almanya'nın 15 Temmuz darbe girişimcilerinin bir kısmına sığınma hakkı tanıdığı, güya yasaklanmış olan PKK ve ayrıca DHKP'nin faaliyetine müsaade ettiği de görülmüştür. Bu davranışın, son yıllarda devamlı şikâyet edilen Türkiye Hükümetini zora sokmayı amaçlaması mümkündür.

Ermeni soykırım iddialarının Alman Meclisi tarafından 2 Haziran 2016 tarihinde yeniden tanınmasından sonra iki ülke arasındaki resmi ilişkiler kadar toplumsal ilişkilerde de bir gerileme görülmüştür. Almanya Türkiye'ye karşı insan haklarına saygı ve demokrasinin korunması gibi idealist gerekçeler ileri sürerken, gerçekte ayrımcılık ve kendi uyuğunda olsa bile yabancıları öteleme sonucunu veren bir politika izlemeye başlamıştır. Bir misal vermek gerekirse, Almanya'da alışılmışın dışında güncel siyasete karışan, "Ermeni Soykırımı"

iddialarını açıkça destekleyen ve bu nedenle de Türkiye-Almanya arasında gerginliklere yol açan²¹ Cumhurbaşkanı Joachim Gauck'un bu kez mahkeme kararıyla mahkûm olmuş sonra Almanya'ya kaçmış bir Türk gazetecisini televizyon kameralarının önünde kabul etmiş, onu kutlamış ve Türkiye'deki gelişmelerden kaygı duyduğunu belirtmiştir.²² Bu olay, yargılama süreci bitmediği de dikkate alınır, Türkiye adalet mekanizmasına saygısızlığın ötesinde bir hakaret niteliği taşımaktadır.

Diğer yandan Almanya'nın 15 Temmuz darbe girişimcilerinin bir kısmına sığınma hakkı tanıdığı, güya yasaklanmış olan PKK ve ayrıca DHKP'nin faaliyetine müsaade ettiği de görülmüştür. Bu davranışın, son yıllarda devamlı şikâyet edilen Türkiye Hükümetini zora sokmayı amaçlaması mümkündür. Diğer bir olasılık bu terör örgütlerine bazı tavizler vererek onların Almanya'da eylem yapmalarını önlemek olabilir.

21 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 51, ss. 149-152

22 "Almanya Cumhurbaşkanı Joachim Gauck Can Dündar'ı Kabul Etti", *Milliyet*, 7 Kasım 2016.

Basın haberlerine göre Alman Dışişleri Bakanlığı Devlet Sekreteri Michael Roth, Die Welt gazetesine verdiği bir mülakatta Almanya'nın, Türkiye'de iktidar tarafından eziyet ve tehdit edilen kişilerle dayanışma içinde olduğunu, bu kişilerin Almanya'dan sığınma hakkı isteyebileceklerini söylemiştir.²³

PKK ve DHKP'nin faaliyetlerine izin verilmesi Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu'nun açık eleştirilerine neden olmuştur.²⁴ PKK ve DHKP'nin ağırlıklı olarak Almanya'da faaliyet göstermesinin tesadüfi olmadığını ifade eden Çavuşoğlu, FETÖ teröristlerinin bir kısmının 15 Temmuz'dan sonra Almanya'ya gitmiş (ve kabul edilmiş) olmasına rağmen Türkiye'nin hala Almanya ile ikili ilişkilerini muhafaza ettiğini belirtmiştir. Bakan, Almanya'nın kendilerini birinci sınıf bir ülke, birinci sınıf bir demokrasi, Türkiye'yi ise ikinci sınıf olarak gördüğünü, oysa Türkiye'nin, bir ortak olarak eşit muamele görmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, olasılıkla Alman Dışişleri Bakanının Türkiye'ye yapmak istediği ziyareti kastederek, Alman yetkililerinin görüşmek için Ankara'daki resmi makamların uygun zamanlarını beklemeyi öğrenmeleri gerektiğini de ifade etmiştir.

Bu arada Alman basını Türkiye'ye karşı adeta bir karalama kampanyası başlatmıştır. Yerimiz müsait olmadığı için bu tür yazılardan sadece birine, Der Spiegel'in, Türkiye Özel Sayısı denebilecek, 13 Eylül 2016 tarihli sayısına değineceğiz. Bu sayının neler içerdiğini anlatabilmek için de Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç'in bu konuda bir soruya verdiği cevaptan yararlanacağız. Söz konusu cevap şudur:

SC-33, 14 Eylül 2016, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç'in Almanya'da Yayımlanan "Der Spiegel" Dergisinin 13 Eylül 2016 Tarihli "Türkiye Özel Sayısı" Hakkında Yöneltilen Bir Soruya Cevabı

"Almanya'da yayımlanan "Der Spiegel" dergisinin dün (13 Eylül 2016) dağıtılan ülkemizle ilgili özel sayısında oluşturulmaya çalışıldığı görülen imaj, bir süredir Avrupa'da bir kısım medya organlarının uzunca bir zamandan beri ülkemizi hedef alarak kamuoyundaki imajını yıpratmayı amaçlayan çarpık ve önyargılı zihniyetinin yeni bir tezahürünü oluşturmaktadır. Söz konusu özel sayının kapağının son derece tahrik edici, sadece Türkiye değil İslamiyet hakkında da olumsuz algı oluşturacak şekilde hazırlandığı dikkati çekmektedir. Kapakta, "Bir Ülke Özgürlüğünü Yitiriyor" alt-başlığına yer verilmesi, 15 Temmuz'da

23 "L'Allemagne Prête à Offrir L'asile aux Personnes Persécutées en Turquie", *Armenews*, 10 Kasım 2016.

24 "Turkish Foreign Minister Lashes Out at Germany over PKK", *Yeni Şafak*, 8 Kasım 2016.

Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) hain darbe teşebbüsü sırasında, Türk halkının yaşamı pahasına kahramanca verdiği demokrasi, özgürlük ve hukuk mücadelesini ısrarla görmezden gelme ve maksatlı biçimde çarpıtma çabasını ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde, halkın büyük desteğiyle demokratik olarak seçilmiş Sayın Cumhurbaşkanımızı farklı tanımlarla karalamaya yönelik çabaları da esefle kınıyoruz.

İslam dünyası için kutsal olan Kurban Bayramı sırasında yayınlanan derginin kapağında minarelerin ateşlenen füzeler olarak tasvir edilmesi saygınlık iddiasındaki bir yayının organının İslam karşıtlığı, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık söz konusu olduğunda sorumluluktan uzak bir yayının politikası izlediğinin, Almanya'da radikal akımlara kapılmadan, barışçı bir anlayışla ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlayan Türk toplumunun yanısıra, genel olarak İslam alemini de rencide etmekten, şiddet kültürüyle özdeşleştirmekten çekinmeyen esasen tiraj odaklı, Türkiye karşıtı yaklaşımının açık ve en son bir örneğidir.

Türkiye, sağduyu yoksunu ve çarpık zihniyetten beslenen çevrelerin tüm gayretlerine rağmen terörün, aşırıcılığın ve ayrımcılığın her türlü süyle meşru mücadelesini, hukuk devleti ilkeleri ve uluslararası yükümlülükleriyle uyum içinde kararlılıkla sürdürecektir, Türkiye karşıtı çevrelere hakkettikleri cevabı her zaman verecek, anayasal düzenini, demokratik kurumlarını ve hukukun üstünlüğünü savunmaya devam edecektir. Müttefik ve dostlarımız başta olmak üzere diğer ülkelerde kamuoyu oluşumuna etki eden medya kuruluşları ve çevreleri demokratik dünyanın temellerini oluşturan bu ilkelere riayet etmeye, Avrupa genelinde son dönemde yükselişte olan ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve Türkiye karşıtlığı akımlarının da etkisinde kalarak Avrupa kamuoyunun hafızasında olumsuz Türkiye algısını yerleştirmeye yönelik kötü niyetli ve çaresizlik içinde sürekli kendini tekrar eden çabalarına son vermeye çağırıyoruz.”

Der Spiegel Almanya'nın en etkili siyasi dergisidir. Genel olarak solcu çevrelerin görüşlerini yansıtmakta ve bu meyanda yıllardan beri Türkiye'yi her fırsatta yermeyi bir adet haline getirmiş bulunmaktadır. Söz konusu sayı bu alanda adeta rekor kırmış durumdadır. Ancak yakından izlendiğinde eleştirilerin insan hakları ve demokratik değerlerin korunmasından ziyade Almanya'ya gitgide hakim olan Türk, Türkiye ve İslamiyet karşıtı duygu ve düşüncelerden kaynaklandığı görülmektedir. Yazı, adeta bir hedef haline

getirilen Almanya'daki Türk toplumunun karşılaştığı ayrımcılık dâhil, birçok olumsuzluğu dikkate almamaktadır. Diğer yandan, asıl amacın, esasen çıkmazda bulunan, Türkiye'nin AB üyeliğini tamamen engellemek olması da mümkündür.

İncirlik'te Alman uçaklarının konuşlandırılması için verilen iznin kaldırılması endişesi ve İncirlik'in bu bölümünün Alman milletvekillerince ziyaret edilmesinin sağlanması amacıyla Almanya'nın Türkiye'ye yönelik bir yumuşama politikası izlemeye çalıştığı görülmüştür. Türkiye'nin buna cevabının ise Ermeni soykırımı iddialarına ilişkin Alman Meclisi kararının öneminin azaltılmasını için bir Alman Hükümet beyanının yapılması olmuştur.

Bu talebin Alman Hükümetini zora soktuğu, bir ara İncirlik'teki Alman uçaklarının başka bir ülkede konuşlandırılmasını dahi düşünüldüğü basın haberlerinden anlaşılmaktadır.²⁵ İki ülke arasında bazı temaslardan sonra Almanya'nın böyle bir beyanda bulunmayı kabul ettiği anlaşılmaktadır. 2 Eylül 2016 tarihinde Hükümet Sözcüsü Steffen Seibert tarafından yapılan beyana göre Alman Meclisi kararının hükümeti bağlayıcı bir niteliği bulunmamaktadır, ayrıca bu karar yasal bir belge değil siyasi bir beyan niteliği taşımamaktadır.

Başbakan Merkel ise söz konusu Meclis kararının özünü reddetmediğini söylemek suretiyle Meclis'te ve kamuoyunda kendisine yöneltilecek eleştirileri önlemeye çalışmıştır.²⁶

Meclis Kararının (hukuken) bağlayıcı olmadığı, yasal değil siyasi bir beyan olduğu esasen bilinen hususlardır. Ancak Türkiye'ye karşı büyük bir zafer kazanılmış havasına girmiş olan birçok Alman milletvekili için Meclis kararının hukuksal alanda bir değerinin bulunmadığının öğrenilmesi düş kırıklığı yaratmıştır.

Türkiye ile Almanya arasında sorun olan bir diğer olay, Alman, Türk ve Ermeni kökenli bir bestekâr olarak takdim edilen Marc Sinan adında bir kişinin Aghet (Ağıt) adını taşıyan ve soykırım iddialarını dile getirdiği belirtilen bir bestesinin geçen Nisan ayında Almanya'da icra edildikten sonra Kasım ayında Türkiye'de de çalınmasının istenmesidir.²⁷ Nisan ayında Almanya'daki icrası sırasında, Türk ve Türkler aleyhindeki içeriği nedeniyle eleştirilmiş bulunan Aghet'in

25 "Ankara Veut Que Berlin Se Dissocie de la Décision du Parlement Sur La Génocide des Arméniens", *Armenews*, 30 Ağustos 2016.

26 "Germany Says Armenian Genocide Resolution 'Non-Binding' After Reports Berlin Keen to 'Satisfy' Turkey", *Russia Today*, 2 Eylül 2016.

27 "Türkiye ve Almanya Arasında Yeni Bir Kriz Daha Kapıda", *Sputnik*, 14 Ekim 2016.

icrasına devam edilmesi karşısında Türkiye bu projeye destek veren Avrupa Birliği “Yaratıcı Avrupa” programından çekilmişti.

Normal koşullar altında Aghet’in Türkiye’de çalınmaması gerekirdi. Ancak Dresten Senfoni Orkestrasının 13 Kasım’da, İstanbul’da Alman Başkonsolosluğunda bu parçayı icra edeceği öğrenildi. Ayrıca bu konsere Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başbakan Yıldırım, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ve Kültür Bakanı Avcı da davet edilmişti. Burada önemli olan Türkiye Hükümetinin soykırım iddialarını kesinlikle kabul etmediği bilindiği halde en yüksek devlet yetkililerinin bu konsere davet edilerek, sanki onlara bir ders verilmek istenmesidir. Ayrıca, Türkiye’nin bu konseri iptal ettirmesi, bunun Alman basını tarafından demokrasiye aykırı bir hareket olarak ilân edilmesi ve böylece Türkiye aleyhine bir karalama kampanyası başlatılmasının hesaplandığı görülmektedir. Ancak bu hesap tutmadı. Alman Dışişleri Bakanlığı Türkiye-Almanya ilişkilerine, Alman Hükümetinin malı olan bir binada bir konser düzenlenmesiyle yeni bir kriz eklenmesini uygun bulmayarak konseri iptal etti. Bu konserin Ermenistan’da yapılacağı anlaşılmaktadır.²⁸

Almanya ifade özgürlüğüne özel önem veren bir ülke olarak bilinir. Bu genelde doğru olmakla beraber bazen Almanya veya Eyaletlerin politikasına uygun olmayan olaylarda ifade özgürlüğünün kısıtlandığı görülmektedir. Buna örnek olarak, Türkiye’yi de ilgilendiren üç olayı gösterebiliriz.

Almanya’daki Türklerin bir bölümü 15 Temmuz darbe teşebbüsünü protesto etmek üzere Köln şehrinde 31 Temmuz Pazar günü, 30.000 veya daha fazla kişinin katıldığı “Darbeye Karşı Demokrasi Mitingi” adını taşıyan bir gösteri düzenlemişlerdi. Bu gösteri sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın büyük bir ekrandan halka seslenmesi planlanmıştı. Ancak yerel güvenlik makamları Anayasa mahkemesine başvurarak Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın halka hitap etmesini engelleyen bir karar aldırılmışlardır. Bu görülmemiş hareket karşısında Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın, bir açıklama yaparak “Geçmişte bölücü terör örgütünün eylem ve gösterilerine sessiz kalan makamların, darbe karşıtı bir demokrasi mitingini “şiddet olayları çıkabilir” gibi bir gerekçeyle zan altında bırakmaya ve engellemeye çalışması kabul edilemez. Güvenlik tedbirleri, demokrasi mitingini düzenleyenlere değil, terör örgütü yanlılarına ve demokrasi karşıtı provokatörlere karşı alınmalıdır.” demiştir.²⁹ Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın mesajı kürsüden okunmuş ve hiç bir şiddet hareketi olmamıştır.

28 “İstanbul’da iptal edilen Soykırım konseri Ermenistan’da yapılacak”, *Ermenihaber.am*, 7 Kasım 2016.

29 “Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi İbrahim Kalın’ın Köln’deki “Darbeye Karşı Demokrasi Mitingi” Açıklaması”, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 31 Temmuz 2016.
<http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi-ozculugunden/1695/49842/cumhurbaskanligi-sozcusu-buyukelci-ibrahim-kalinin-kolindeki-darbeye-karsi-demokrasi-mitingi-aciklamasi.html> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016.

Ermeni Soykırım iddialarını kabul eden Alman Meclisi kararının mimarı Cem Özdemir ile Sevim Dağdelen'i internet aracılığı ile eleştiren iki Türk Berlin Mahkemesince 600 ve 700 Euro para cezasına çarptırılmışlardır. Ancak bu konuda Cem Özdemir aleyhine açılan bir dava düşürülmüştür.³⁰

Komedyen Jan Böhmermann 31 Mart 2016 tarihinde Alman ZDF kanalındaki bir programda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a yönelik hakaret ve küfür içeren bir şiir okumuştur. Türkiye bu konuda Almanya'ya nota vererek Böhmermann'ın Alman Ceza Yasası'nın yabancı devlet adamları ve diplomatik temsilcilerine yönelik hakaretlerin cezalandırılmasını öngören 103. maddesi uyarınca yargılanmasını talep etmiştir. Alman hükümetinin bu talebi kabul edilmesiyle beraber Mainz Savcılığı Böhmermann hakkında soruşturma başlatmış ancak savcılık 4 Ekim tarihinde takipsizlik kararı vermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın avukatının takipsizlik kararına yaptığı itiraz ise 14 Ekim'de Koblenz Başsavcılığı tarafından reddedilmiştir.³¹

Görüldüğü üzere, Almanya'da ifade özgürlüğü resmi makamların uygun gördüğü şekilde uygulanmaktadır. Bir Cumhurbaşkanı'nın konuşmasına engel olunurken, Türk asıllı milletvekillerini eleştiren kişiler para cezasına çarptırılmakta, yabancı devlet adamlarına hakaret cezaya tabiyken, takipsizlik kararı verilebilmektedir.

B- FRANSA

Fransa'da Ermeni soykırımı iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasını sağlayacak bir kanunun kabul edilmesi konusunda, bu ülkedeki Ermenilerin, Cumhurbaşkanı François Hollande tarafından desteklenen çabaları hakkında geçen sayılarımızda ayrıntılı bilgi vermiştik.³²

Bu tür bir kanunun kabul edilmesinin önündeki en büyük engel Fransız Anayasa Konseyi'nin almış olduğu bazı kararlardır. Bilindiği gibi, Konsey bu nitelikteki bir kanunu, ifade özgürlüğüne aykırı bularak 2012 yılında iptal etmişti.³³ Diğer yandan Konsey, Ermeni Sorunuyla ilgili olmayan bir dava için kabul ettiği 8 Ocak 2016 tarihli bir kararında, bir olayın veya fiillerin soykırım olup olmadığına sadece yetkili mahkemelerin karar verebileceğini bildirmişti. Hakkında böyle bir mahkeme kararı bulunmayan 1915 olaylarının soykırım

30 "Milletvekillerine Karşı Nefret Mesajına Ceza", *Deutsche Welle Türkçe*, 3 Kasım 2016.

31 "Başsavcılık Erdoğan'ın İtirazını Reddetti", *Deutsche Welle Türkçe*, 14 Ekim 2016.

32 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 51, ss. 132-137; Sayı 53, ss. 33-36; Sayı 54, ss. 26-28

33 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 42, ss. 46-59.

olarak kabul edilmesi ve dolayısıyla da “inkârcı” kişilerin cezalandırılması Konsey’in bu kararından sonra adeta imkânsız hale gelmişti.³⁴

Diğer yandan Fransa’da, Yahudi Holokostunun aksine, Ermeni soykırımı iddialarını sistemli bir şekilde inkâr eden, küçümseyen veya sıradanlaştıran kişiler adeta olmadığından yukarıda anlattığımız nitelikte bir kanuna ihtiyaç da yoktur. Fransız Ermenilerinin bu konudaki ısrarı, bu tür bir kanunun kabul edilmesi için çaba göstererek, asimilasyon yoluyla kaybetmekte oldukları Ermeni kimliğini daha bir süre için olsun muhafaza etmek ve Fransa ile

Türkiye arasında esasen sorunlu ilişkilere bir yenisini ekleyerek Türkiye’yi zora sokmaya çalışmaktan ileri gelmektedir.

Fransız Ermenilerinin bu konudaki ısrarı, bu tür bir kanunun kabul edilmesi için çaba göstererek, asimilasyon yoluyla kaybetmekte oldukları Ermeni kimliğini daha bir süre için olsun muhafaza etmek ve Fransa ile Türkiye arasında esasen sorunlu ilişkilere bir yenisini ekleyerek Türkiye’yi zora sokmaya çalışmaktan ileri gelmektedir.

Başkan Hollande’ın talimatıyla Fransız Hükümeti, Anayasa Konseyi eski Başkanı Jean-Paul Costa’nın da yardımıyla, Anayasa Konseyinin itiraz etmeyeceğini ümit edilen bir tasarı hazırlayarak Millet Meclisine sunmuştur. Bu tasarı 27 Haziran 2016 tarihinde, sadece 21 kişinin bulunduğu bir oturumda, oybirliğiyle Meclis tarafından kabul edilmiştir.

Genel olarak soykırımlara değinilen bu tasarıda Ermeni soykırımından bahis yoktur. Eğer Ermeni soykırımını inkâr ettiği için

kişilerin cezalandırılması gerekecekse her şeyden önce 1915 olaylarının soykırım olduğunun tanımlanması gerekecektir ki bunun içinde milli veya ulusal bir mahkeme kararı gerekecektir. Oysa böyle bir karar yoktur.

Konuyu yakından izleyen Türkiye Dışişleri Bakanlığı 6 Temmuz 2016 tarihinde yaptığı bir açıklamada, tasarının mevcut haliyle yasalaştığı takdirde ifade özgürlüğünün sınırlandırılması riskini doğurabileceğini bildirmiştir.³⁵

Fransız Ermenileri bu tasarının Millet Meclis tarafından kabulüne değişik tepki göstermişlerdir. Bu konuyu yakından takip edip François Hollande ile temasları yürüten Fransa’daki Ermeni Örgütleri Koordinasyon Konseyi (CCAF = Conseil de Coordination des Organisations Arméniennes de France) söz konusu tasarının kabul edilmesinin Cumhurbaşkanı Hollande’ın vaatlerine uygun

34 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 53, ss. 33-36.

35 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 54, ss. 26-28.

olduğunu bildirmiştir.³⁶ Buna karşılık Fransa’da rağbet gören bir internet haber ajansı olan Collectif VAN, bu tasarının Başkan Hollande ve Hükümetinin gösterişli beyanlarda bulunmalarına rağmen dört yıldan beri beklenen tasarı olmadığını ileri sürerek düş kırıklığını dile getirmiştir.³⁷ Fransa’da yayınlanan aylık Nouvelles d’Arménie Dergisinin idarecisi, ASALA’nın eski sözcüsü Ara Toranian ise bu tasarının “Ermeni soykırımı” kurbanlarına, Yahudi, Rwanda ve Srebrenica kurbanlarına nazaran daha az koruma sağladığını yazmıştır.³⁸ Aradaki fark, Ermeni tehcirinin, Yahudi, Rwanda ve Bosna soykırımlarının aksine, bir mahkeme tarafından kabul edilmemiş olmasıdır.

Bu tasarının kanunlaşması için Fransa Senatosu tarafından da kabul edilmesi gerekmektedir. Tasarı Senatoya gönderildiğinde bazı senatörlerin kurduğu özel bir grup, Fransız ceza mevzuatına bir yenilik getirmemesi ve ceza hukukuyla bağdaşmayan muğlak unsurlar içermesi nedeniyle Meclisten gelen metnin “cezalandırma” bölümünü iptal etmiştir.³⁹ Ancak Senato Genel Kurulu bunu dikkate almamış ve bazı eklemeler yaparak tasarıyı 14 Ekim 2016 tarihinde 156’ya karşı 146 oyla kabul etmiştir.⁴⁰

Türkiye Dışişleri Bakanlığı bu konuda “Soruya Cevap” şeklinde şu açıklamayı yapmıştır:

SC-38, 15 Ekim 2016, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç’in Fransa Senatosu’nda Gündeme Gelen “Basın Özgürlüğü Kanununa” İlişkin Değişiklik Önerisi Hakkındaki Bir Soruya Cevabı

6 Temmuz 2016 tarihinde Fransız Ulusal Meclisi’nde kabul edilen, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçunun inkarının belirli koşullar altında cezalandırılmasına yönelik yasa değişikliği önerisi, Eylül ayında Fransız Senatosu bünyesinde kurulan Özel Komisyon tarafından yasa tekniğine aykırı olduğu için tasarı metninden çıkartılmış, ancak, Senato Genel Kurulu’nun 14 Ekim 2016 tarihli oturumunda yapılan oylamada 146’ya karşı 156 oyla yeniden tasarıya eklenmiştir.

36 “Soutien au Projet de Loi Pénalisant le Négationnisme”, CCAF, 29 Haziran 2016, <http://www.ccaf.info/item.php?r=0&id=675> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016.

37 “Loi Anti-négationniste: Le Changement, c’est du Vent?”, Collectif VAN, 29 Haziran 2016.

38 Ara Toranian, “Pénalisation du Négationnisme du Génocide Arménien: le Retour”, La Regle Du Jeu, 4 Temmuz 2016.

39 “Une Commission du Sénat Supprime L’article sur la Pénalisation du Négationnisme”, Armenews, 16 Eylül 2016.

40 Söz konusu yasanın gerekçesi ve içeriği hakkında ayrıntılı bilgiler için Sayın Pulat Tacar’ın Dergimizin bu sayısında yayınlanan “Fransa’nın Soykırımı Suçunun İnkârını Cezalandırma Yasasının Gerekçesine Yüklenen Virüs” başlıklı yazısına bakılabilir.

Söz konusu düzenlemede, kimi çevrelerce öne sürülenin aksine, 1915 olaylarına dair bir atıf bulunmamaktadır. Kaldı ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadına göre, 1915 olayları meşru bir tartışma konusu olup ifade özgürlüğünün koruması altındadır. Keza, 1915 olaylarıyla ilgili olarak Fransa'da daha önce kabul edilmiş bir inkar yasasının, ifade özgürlüğüne aykırı olması ve parlamentoların yasama yetkisiyle bağdaşmaması nedeniyle Fransız Anayasa Konseyi tarafından 2012 yılında iptal edildiği hatırlanacaktır.

Öte yandan, Fransız Senatosundaki Özel Komisyon tarafından, Fransız ceza mevzuatına bir yenilik getirmemesi ve ceza hukukuyla bağdaşmayan muğlak unsurlar içermesi nedeniyle yasa tekniğine aykırı görülen söz konusu yeni düzenleme de, ifade özgürlüğünün hukuka aykırı şekilde sınırlanması riskini doğurabilecektir.

Hukuk ve ifade özgürlüğü açısından sorunlu bu yeni düzenlemenin, Fransa'da 2017 yılında düzenlenecek seçimler öncesinde gündeme getirilmesi, konunun hukuktan ziyade iç politika saikleriyle ele alındığını ve bu düzenleme sayesinde seçimlerde sağlanması hedeflenen siyasi rantın hukukun ve evrensel değerlerin önünde tutulduğunu göstermektedir.

Henüz yasalaşmamış olan bu düzenlemeyle ilgili olarak önümüzdeki dönemde işleyecek süreçleri de yakından takip edeceğiz.

Senato, Millet Meclisinden gelen tasarıyı değiştirerek kabul ettiği için, Senato ve Meclis üyelerinden oluşan bir komitenin tek bir metin üzerinde anlaşması gerekmektedir. Daha sonra bu metnin, tasarının ilk sahibi olan Millet Meclisince oylanması gerektiği anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın bu metni imzalamasından sonra tasarı kanun haline gelecektir. Ancak 60 milletvekili veya 60 senatörün bu kanunu, Anayasa'ya uygun olmadığı gerekçesiyle iptali için Anayasa Konseyine götürme hakkı bulunmaktadır. Tasarı aleyhinde oy kullanan 146 senatörün bu yola başvurmaları olasıdır.

Sonuç olarak, tüm çabalara ve bizzat Cumhurbaşkanı'nın desteğine rağmen, Ermenilerin istediği gibi, "Ermeni soykırımı" olmadığını beyan edenlerin, başkaca bir gerekçeye lüzum olmadan, 40.000 Euro ve bir yıl hapisle cezalandırılmasını öngören bir yasanın Fransa'da kabul edilmemiş olduğu görülmektedir.

III - SOYKIRIM İDDİALARI VE SİNEMA

Ermeni soykırım iddialarının kamuoyları tarafından öğrenilmesi ve benimsenmesinde sinemadan yararlanılması önem taşımaktadır.

Nitekim bu alanda daha sinemanın emeklediği bir dönemde, 1918 yılında, bir propaganda filmi çekilmiş,⁴¹ ancak ABD Ermeni çevreleri dışında bir etkisi olmamış ve sonra da unutulmuştur.

Ermenistan'ın büyük bir devlet kurma hayalleri gerçekleşmemiş, Ermenistan Cumhuriyetinin Sovyetler Birliği'ne katılarak ortadan kalkmış olması soykırım iddialarının sinemada ele alınmasını engellemiştir. Maddi olanakları iyi olan bazı Amerikalı Ermeniler tehcir hakkında bir film yapılması için çaba göstermişler, o yıllarda yayınlanan ve “çok satılanlar” listesine giren Franz Werfel'in “Musa Dağında Kırk Gün” kitabından esinlenerek bir film yapılmasına çalışılmış, ancak Washington'daki Türkiye Büyükelçisi Münir Ertegün'ün çabaları ve ABD Dışişleri Bakanlığının Türkiye ile olan ilişkileri dikkate alan tutumu nedeniyle o yıllarda bu başarılamamıştır.⁴² Buna rağmen Ermeniler bu konuda uğraşmaya devam etmişler ve yıllar sonra, 1982'de Sarky Mouradian adında bir Ermeni bu filmi yapabilmiş,⁴³ ancak hiç dikkat çekememiştir. Bu başarısızlıktan sonra da Ermenilerin “Musa Dağ” tutkusu devam etmiş, başrolünü Silvester Stallone veya Mel Gibson'un oynayacağı bir film yapılacağına dair haberler çıkmış, bu filmi sinema alanında büyük yatırımları bulunan Ermeni asıllı milyarder Kirk Kerkorian'ın finanse edeceği iddia edilmiştir. En sonunda, aşağıda anlatacağımız gibi, ölümünden kısa süre önce Kerkorian başka bir “soykırım” filmine para yatırmıştır.

Siyasi bir konuda ve özellikle taraflardan sadece birinin görüşlerini yansıtan, diğer tarafı ağır bir şekilde suçlayan filmlerin, militanlar hariç, kamuoyu tarafından beğenilmesi zordur. Ayrıca uzun metrajlı filmler çok pahalıya mal olmakta, finanse eden yatırımcılar da en azından zarar etmemeyi garanti altına almaya çalışmaktadır. Bu olgular uzun yıllar Ermeni soykırım iddialarını konu alan uzun metrajlı bir film yapılmasını önlemiştir.

Buna karşın, bütçesi düşük olan belgesel filmler yapmak çok daha kolaydır. Ancak bu tür filmler için sorun izleyici bulabilmektir. Sinema salonları genelde bu filmleri kabul etmemekte, televizyonlar ise pek izleyicisi olmayan saatlere koymaktadır. Sonunda sadece belgeseller, okullar, dernekler ve siyasi parti salonları gibi, fazla izleyicisi olmayan yerlerde gösterilebilmektedir. Bu

41 The Ravished Armenia

42 Edward Minasian, *Musa Dagh*, Nashville, TN.: Cold Tree Press, 2007.

43 a.g.e

sakıncasına rağmen, Ermenilerin, başta A.B.D. ve Fransa olmak üzere, yıllardan beri bu belgeselleri ürettikleri, tehcirin yüzüncü yılı münasebetiyle bunların sayısının daha da arttığı, Ermeni veya yandaş basından anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunda, teknik yetersizlikler nedeniyle, savaş yıllarına ilişkin görsel malzeme temin etmenin güçlüğü dikkate alındığında, bu belgesellerin ne derecede gerçeği yansıttığı bilinmemektedir. Mesela Alman Subayı T. Wegener'in o yıllarda çektiği ve Ermenileri gösterdiğini iddia ettiği fotoğrafların, kıyafetlerindeki benzerlik nedeniyle Müslümanlara mı Ermenilerse mi ait olduğu anlaşılammakta, bu nedenle de fotoğrafların doğruluğundan kuşku duyulmaktadır. Sonuç olarak sayılarının fazlalığına rağmen “soykırım” veya tehcir belgesellerinin kamuoylarını etkilediğini söylemek zordur.

Tespitlerimize göre, tehciri (kısmen) konu alan ilk uzun metrajlı film, Ermeni asıllı Fransız rejisör Henri Verneuil'in (Aşot Malakyan) 1992 yılında gösterime giren *Mayrig* (Anne) filmidir. Sadece başlangıcında Ermeni tehcirine ve dolayısıyla soykırım iddialarına yer veren bu filmin geri kalan bölümü rejisörün anne ve babasının Fransa'da bir yaşam kurma çabalarını anlatmaktadır. Sosyal içeriği nedeniyle beğenilmiş olan bu film halen zaman zaman televizyonlarda gösterilmektedir.

Tamamen soykırım iddialarını ele alan ilk film ise Ermeni asıllı Kanadalı rejisör Atom Egoyan'ın 2002 tarihli “*Ararat*” (Ağrı Dağı) filmidir. Yoğun bir tanıtım kampanyası nedeniyle gösterime girmeden önce hakkında çok yazılmış olan bu film, bazı Ermeniler hariç, seyirciler tarafından beğenilmemiştir. Senaryosunu bizzat Egoyan'ın yazdığı bu filmin beğenilmemesinin nedeni, film içinde film çekilmesi, hangi zamanda bulunulduğunun belli olmaması, bazı diyaloglarda ne demek istendiğinin anlaşılmmasıdır.⁴⁴ Filmde Ermenilere uygulandığı iddia edilen zulme ait birçok sahne vardır. Ancak bunlar dahi, yaklaşık 15 milyon dolara mal olmuş bu filmi zarar etmekten kurtaramamıştır.

Beş yıl sonra, 2007'de, tanınmış rejisör kardeşler Paolo ve Vittorio Taviani, Ermeni asıllı bir İtalyan yazar olan Antonia Arslan'ın “soykırım” konusunu ele aldığı ve İtalyan PEN ödülünü kazanmış “*La masseria delle Allodole*” (Tarla Kuşu Çiftliği) kitabını aynı başlıkla bir film haline getirmişlerdir. İngilizce “*The Lark Farm*” başlığı ile gösterilen film bir Türk ve bir Ermeninin

44 “*Ararat*” filmi çevrildiği yıllarda Dergimiz tarafından ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bkz. *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 5, ss. 8-9; Sayı 9, s. 20; Sayı 12-13, s. 28; Sayı 21-22, s. 16.

Söz konusu film bir kitaba da konu olmuştur. Bkz. Sedat Laçiner, *Ararat, Sanatsal Ermeni Propagandası*, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2002, (Bu kitabın İngilizce çevirisi: Sedat Laçiner, *Art and Armenian Propaganda – Ararat as a Study Case*, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2002)

aşkı çerçevesinde “soykırım” konusunu işlemeye çalışmaktadır. 10 milyon Euro bütçesi olan bu film, rejisörlerin şöhretine rağmen, olasılıkla içerdiği gereksiz vahşet ve zulüm sahneleri nedeniyle gerektiği kadar seyirci çekememiş ve zarar etmiştir.⁴⁵ Bir Türk gazetecisinin bu filmi gördükten sonra “bu tarla kuşu uçmuyor” diye yazması durumu iyi özetlemektedir.⁴⁶

“Ararat” ve “Tarla Kuşu” filmlerinin başarısızlığı nedeniyle olsa gerek, on yıl kadar “soykırım” konusunu ele alan uzun metrajlı bir film çekilmemiştir. Ancak Tehcirin 100. Yılı’nın çok gösterişli bir şekilde anılması böyle bir filmin yapılmasını adeta kaçınılmaz kılmış ve sonunda bir değil üç film yapılmıştır. Bunlar Türk asıllı Alman vatandaşı Fatih Akın’ın “The Cut” (Kesik), Ermeni asıllı Fransız Robert Guédiguian’ın “Une Histoire de Fou” (Deli bir Hikâye) ve İngiliz rejisör Terry George’un ABD’de çektiği ve henüz gösterime girmemiş olan “The Promise” (Vaat) filmleridir.

avim

Fatih Akın’ın bir “soykırım” filmini çevirmek için seçilmesinin başlıca nedeninin Türk asıllı olması olduğu anlaşılmaktadır. Son yıllarda, herhalde daha inandırıcı olacağı düşüncesiyle, Ermeni görüşlerinin Türkler veya Türk asıllı yabancılar tarafından savunulmasının çok örneği vardır. Siyasi alanda ise Alman Yeşiller Partisinde milletvekili Cem Özdemir bu görevi başarıyla sürdürmektedir.

Basına verdiği çeşitli mülakatlardan Akın’ın “soykırım” konusunda aynen Ermeniler gibi düşündüğü anlaşılmaktadır. Durum böyle olunca da bu filmin insani ilişkileri değil siyasi görüş ve inanışları yansıtması kaçınılmaz olmaktadır. Adı geçen bir mülakatında sarf ettiği “Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşına girdiğinde bütün azınlıkları düşman ilân etti” ve “1000’lerde Türklerin Anadolu’ya gelmesiyle, Ermenilerle karşılaşmasıyla başlamak gerekiyor aslında soykırımı anlatmaya” gibi sözleri,⁴⁷ kendisinin tarih bilgisinin hemen hiç olmadığını, ancak bilmediği bir konuda, üstelik senaryosunu da yazarak, bir film çekmekte sakınca görmediğini ortaya koymaktadır.

45 “The Lark Farm” filmi de gösteriliği yıllarda Dergimizde incelenmiştir. Bkz. *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 23–24, ss. 56-58; Sayı 25, s. 11.

46 Yasemin Sim Esmen, “This Lark Cannot Fly”, *Turkish Daily News*, 17 Şubat 2007.

47 Gülcan Tezcan, “1915’i Diasporadan Okumak ya da ‘Kesik’”, *Star*, 13 Aralık 2014.

“Kesik”, 2014 yılı Aralık ayında, 18 yaşından büyüklere gösterilmesi kaydı dışında, bir engelle karşılaşmadan Türkiye’de gösterilmiş, ancak Ermeni görüşleri yanlılarının çoğunluğu dâhil olmak üzere pek beğenilmemiştir. İlginç olan husus, filmle ilgili tartışmaların “soykırım” konusu üzerinde değil, filmin sinema yönünden değeri üzerinden yapılması ve filmin bu yönden yetersiz görülmesidir. Filmin en fazla izlenmesinin beklendiği birinci haftada seyirci sayısı toplam 5051’kişi olmuştur. Bazı salonlarda sadece 10 seyirci bulunmuştur. Bir yazar, bir yandan “Kesik”in aslında kötü bir film olmadığını yazarken, birkaç yerde sıklıkla “whatsapp”ına baktığını itiraf etmiştir.⁴⁸

“Kesik” Türkiye’ye gelmeden önce gösterildiği diğer ülkelerde de beğenilmemiştir. Akın, daha Eylül ayında verdiği bir mülakatta,⁴⁹ filmin Batı’da beklediği başarıyı yakalayamadığını, bununla yüzleşmesi gerektiğini söylemiştir.

Bizzat Fatih Akın’ın kabul ettiği bu başarısızlığını hafifletmek için Ermeni çevreleri çaba harcamışlar, özellikle Ermenilerin güçlü olduğu Fransa’da filmin yaygın bir şekilde gösterilmesine çalışmışlar, her ne kadar ABD ve Kanada’da da aynı gayret görüldüyse de, “Kesik” buralarda da fazla iş yapamamıştır. “Kesik” Ermenistan’da da gösterilmiş, Fatih Akın bu vesileyle Erivan’da gitmiş, soykırım anıtını ziyaret etmiş, mülakatlar vermiş, ancak bir Ermeni yazarın da dediği gibi “Ermenistan ‘Kesik’e mesafeli” kalmıştır.⁵⁰ Filmin gösterimine, Başkan Sarkisyan, Baş Patrik Karekin II ve “Ermeni Soykırımı 100. Yılı Etkinliklerinin Koordinasyonu Devlet Komisyonu üyeleri de katılmışlar,⁵¹ böylelikle “Kesik” Ermenistan’dan resmi destek de almış, ama bu da filmin ilgi çekmesine yetmemiştir.

“Kesik” Fatih Akın’ın kariyerini de etkilemiştir. Bu yılın Eylül ayında verdiği bir mülakatta,⁵² yeni filmi “Tschick” için para bulmakta zorlandığını, bunun mutlaka “Kesik” filminin maddi başarısızlığıyla ilgisi olduğunu, daha önce her maddi desteği alırken birden başarısız bir yönetmen olduğunu, kendisiyle çalışanların parasını ödemesi gerektiğini, ailesini geçindirmek zorunda olduğunu, gerekirse banka bile soyabileceğini, ancak o noktaya henüz gelmediğini söylemiştir.

48 Ömer Baştürk, “‘The Cut’a Dair Kesik, Kesik İzlenimler”, *Hürriyet*, 5 Aralık 2014.

49 “Ben Bu Filmi Soykırımı Anlatmak İçin Yapmadım”, *Milliyet*, Kasım 2014.

50 “Ermenistan ‘the Cut’a Mesafeli”, *AGOS*, 4 Şubat 2015.

51 “Serzh Sargsyan Attends Premiere of Turkish Film Director Fatih Akın’s Movie ‘The Cut’”, *President of the Republic of Armenia Press Release*, 30 Ocak 2015. <http://www.president.am/en/press-release/item/2015/01/30/President-Serzh-Sargsyan-film-Armenian-Genocide/> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016.

52 “Fatih Akın: Gerekirse Banka Bile Soyarım”, *Hürriyet*, 14 Eylül 2016.

Fatih Akın'ın “Ermeni Soykırımı” konusunda bir film yapmaya karar vermesinin altında, son yıllarda Almanya’da adeta bir moda haline gelmiş olan “Ermeni Soykırımı” konusuna eğilmesi için, bazı siyasi çevrelerden gelen telkinlere uyması bulunmaktadır. Ancak, hemen hiç bilmediği bir konuda, üstelik senaryosunu da yazarak yaptığı film başarılı olamamış, bu da kariyerini dahi tehdit eden bir nitelik kazanmıştır.

Fransa’da oldukça tanınmış ancak “soykırım” konusunda pek aktif olmayan Ermeni asıllı rejisör Robert Guédiguian, herhâlde bu ülkedeki Ermenilerden gelen talepleri dikkate alarak, “Une Histoire de Fou” (Çılgın Bir Hikâye) başlığını taşıyan bir film yapmıştır. Film Talat Paşa’nın Tehlirian tarafından öldürülmesi ile başlamakta, 1970’lerde Paris’te Türkiye Büyükelçisinin otomobilinin bombalanması ile devam etmekte ve bu olay sırasında yaralanıp sakat kalan bir Fransız’ın zamanla Ermeni görüşlerini benimseyerek onların sözcülüğünü yaptığı anlatılmaktadır. Film Fransa Ermenileri tarafından çok beğenilmiş, kamuoyunda ise orta derecede denebilecek bir ilgi uyandırmıştır. Kanımızca bu film, Talat Paşa’nın katili Tehlirian’ın Alman Mahkemesince beraat ettirilmesi, Ermeniler tarafından yaralanan bir kişinin Ermenilerin sözcülüğü yapması gibi dolaylı mesajlarla “soykırım” iddialarında Ermenilerin haklı olduğunu izleyicilere telkin etmeye çalışmaktadır.

Fatih Akın'ın “Ermeni Soykırımı” konusunda bir film yapmaya karar vermesinin altında, son yıllarda Almanya’da adeta bir moda haline gelmiş olan “Ermeni Soykırımı” konusuna eğilmesi için, bazı siyasi çevrelerden gelen telkinlere uyması bulunmaktadır.

Tehcirin 100. Yılı münasebetiyle A.B.D.’de hemen her alanda gösterişli anma törenleri ve diğer etkinlikler düzenlenirken bunlar arasında uzun metrajlı bir filmin bulunmaması, ayrıca Amerikan film endüstrisinin en önemli kişilerinden olan ve çeşitli alanlarda Ermenistan’a yaptığı yardımlarıyla tanınan Kirk Kerkorian’ın bu konuda sessiz kalması dikkat çekmekteydi. Kerkorian 15 Haziran 2015 tarihinde 98 yaşında öldü. Yaklaşık bir yıl sonra, Kerkorian tarafından kurtulmuş olan Survivor Pictures’in⁵³ “The Promise” (Vaat) başlığı altında Ermeni soykırım iddialarını ele alan bir filmi tamamladığına dair Amerikan Ermeni basınında haberler çıktı.⁵⁴ Bu filmin maliyeti, vergilerin ödenmesinden önce, 100 milyon dolardan fazlaydı ve bu haliyle Hollywood tarihinin en pahalı “bağımsız” filmleri arasında yer alıyordu (“bağımsız film”

53 Survivor Pictures “Hayatta Kalanlar Filmleri” olarak çevrilebilir. ‘Hayatta kalan’ deyimiyse tehirden kurtulan Ermenilerin kastedilmiş olması mümkündür.

54 “‘The Promise’ Close to Fall Release Date”, *Asbarez*, 15 Haziran 2016; “‘The Promise’ Caught Up in Genocide Denial Maelstrom”, *Armenian Weekly*, 14 Eylül 2016.

deyimiyle büyük şirketlerce değil kişilerce finanse edilen filmler kastedilmektedir).⁵⁵

Söz konusu film’de Oscar’lı yıldız Christian Bale ile Oscar Isaac ve Charlotte Le Bon gibi tanınmış aktörler rol almış, rejisörlüğünü ise Academy Ödüllü Terry George yapmıştır. Kısaca, gerek bütçesi gerek oyuncu kadrosu bakımından film dikkatleri çekmiştir.

Filmin konusu ise, yukarıda değindiğimiz Taviani kardeşlerin “Tarla Kuşu Çiftliği” gibi bir aşk hikâyesidir. Filmin hikâyesine göre, Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşına girmesinden sonra Osmanlı toplumundaki göreceli barış yerini Hristiyan azınlıkların kitle halinde tutuklamalarına ve idamlara bırakmıştır. Bu arada film bu hareketlerin önceden planlandığını belirterek ortada bir soykırım olduğunu dolaylı olarak seyirciye anlatmaya çalışmaktadır. Tabii filmde Ermenilerin katledilmesi veya nehirlerde boğulması gibi Ermeni soykırım edebiyatının başlıca temaları da yer almaktadır. Filmde, ayrıca, bestekâr-papaz Komitas, Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau, Talat ve Enver Paşalar da temsil edilmiştir.

Film ilk önce, Eylül ayında Kanada’da Toronto Film Festivalinde gösterilmiştir. IMDb adını taşıyan ve izleyicilerin filmler hakkında değerlendirme yapmalarına imkân veren bir internet sitesine göre, film hakkında görüş bildiren 86.553 kişinin yüzde 64’ü filmi beğenmediğini belirtmiş, beğenenler ise yüzde 35 civarında kalmıştır.⁵⁶ Bu durum, 100 milyon dolarlık bu film için ciddi sıkıntı yaratmış ve dağıtıcı şirket bulunamayacağından söz edilmeye başlanmıştır. Filmin yapımcılarından Eric Esrailian bu durumu bazı film şirketlerinin Türkiye ile iş bağları olmasına bağlamıştır.⁵⁷ ABD’de Taşnakların yan kuruluşu olan ANCA (Armenian National Committee of America) Ermeni soykırımını inkâr eden Türk taraftarı kişilerin böyle davranarak filmi baltaladıklarını öne sürmüştür.⁵⁸

Film Aralık ayında gösterime girecektir. O zaman Eylül ayındaki olumsuz değerlendirmelerin devam edip etmediği anlaşılacaktır. Kirk Kerkorian sayesinde kaynak sıkıntısı olmayan Survival Pictures’un büyük bir reklam kampanyası yaparak filme itibar kazandırmaya çalışması beklenebilir. Ancak Eylül ayında büyük sayıda seyircinin beğenmemiş olması bu film hakkında kamuoyundaki olumsuz tepkilerin, kısmen olsun süreceğini düşündürmektedir.

55 “Le Film Sur Le Génocide Arménien “The Promise” Dans Le Collimateur D’internautes Pro-Turcs”, *France 24*, 26 Ekim 2016.

56 “Le Film sur le Génocide Arménien Coté 55.105 Fois au Plus Bas Après Seulement Trois Projections”, *Armenews*, 5 Kasım 2016.

57 “Armenian Genocide Film ‘the Promise’ Faces Tough Road to Distribution”, *Variety*, 20 Ekim 2016.

58 “Pro-Turkish Deniers Trying to Undermine Armenian Genocide Film ‘The Promise’”, *Armradio*, 25 Ekim 2016.

KAYNAKÇA

“Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi İbrahim Kalın’ın Köln’deki “Darbeye Karşı Demokrasi Mitingi” Açıklaması”, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 31 Temmuz 2016.

<http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi-ozculugunden/1695/49842/cumhurbaskanligi-sozcusu-buyukelci-ibrahim-kalinin-kolindeki-darbeye-karsi-demokrasi-mitingi-aciklamasi.html> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016.

Joint Statement of the Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation, Secretary of State of the United States of America and State Secretary for Europe Affairs of France”, *Organization for Security and Co-operation in Europe*, 16 Mayıs 2016. <http://www.osce.org/mg/240316> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016.

“OSCE Chairperson Steinmeier Meets with Minsk Group Co-chairs, Discusses Results of St. Petersburg Summit of Presidents”, *Organization for Security and Co-operation in Europe*, 23 Haziran 2016.

<http://www.osce.org/cio/248281> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016.

“Serzh Sargsyan Attends Premiere of Turkish Film Director Fatih Akın’s Movie ‘The Cut’”, *President of the Republic of Armenia Press Release*, 30 Ocak 2015. <http://www.president.am/en/press-release/item/2015/01/30/President-Serzh-Sargsyan-film-Armenian-Genocide/> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016.

“Soutien au Projet de Loi Pénalisant le Négationnisme”, *CCAF*, 29 Haziran 2016, <http://www.ccaf.info/item.php?r=0&id=675> Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016.

“Almanya Cumhurbaşkanı Joachim Gauck Can Dündar’ı Kabul Etti”, *Milliyet*, 7 Kasım 2016.

“Ankara Veut Que Berlin Se Dissocie de la Décision du Parlement Sur La Génocide des Arméniens”, *Armenews*, 30 Ağustos 2016.

Armenian, Azeri Leaders Not Ready for Compromise”, *RFE/RL*, 30 Eylül 2016.

“Armenia Committed to Reasonable Compromise on Karabakh, Says Sarkisian”, *RFE/RL*, 16 Eylül 2016.

“Armenian Genocide Film ‘the Promise’ Faces Tough Road to Distribution”, *Variety*, 20 Ekim 2016.

- “Azerbaycan ve Ermenistan Dağlık Karabağ için anlaştı”, *Milliyet*, 22 Haziran 2016.
- “Bakan Çavuşoğlu: Dağlık Karabağ Sorunu Azerbaycan-Türkiye-Rusya Üçlü Mekanizmasında Görüşülecek”, *Trend Haber Ajansı*, 10 Ağustos 2016.
- “Başsavcılık Erdoğan’ın İtirazını Reddetti”, *Deutsche Welle Türkçe*, 14 Ekim 2016.
- “Ben Bu Filmi Soykırımı Anlatmak İçin Yapmadım”, *Milliyet*, Kasım 2014.
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Dağlık Karabağ Sorununda Gelişmeler Var”, *Trend Haber Ajansı*, 11 Ağustos 2016.
- “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Azerbaycan’da”, *Haberler.com*, 15 Temmuz 2016.
- “Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsünden Çavuşoğlu’na tepki: Türkiye uzak dursun”, *Ermenihaber.am*, 26 Temmuz 2016.
- “Ermenistan Dışişleri: Türkiye’yi, Dağlık Karabağ Sorunu Çözüm Sürecinden Mümkün Olduğunca Uzak Tutmak Gerek”, *News.am*, 14 Ekim 2016.
- “Ermenistan ‘the Cut’a Mesafeli”, *AGOS*, 4 Şubat 2015.
- “Fatih Akın: Gerekirse Banka Bile Soyarım”, *Hürriyet*, 14 Eylül 2016.
- “Germany Says Armenian Genocide Resolution ‘Non-Binding’ After Reports Berlin Keen to ‘Satisfy’ Turkey”, *Russia Today*, 2 Eylül 2016.
- “Ilham Aliyev’s Solid, Tough Response to Armenian President’s Provocative Remarks”, *Trend News Agency*, 17 Eylül 2016.
- “İstanbul’da iptal edilen Soykırım konseri Ermenistan’da yapılacak”, *Ermenihaber.am*, 7 Kasım 2016.
- “Kalın: Rusya-Türkiye-Azerbaycan Mekanizması Karabağ Sorununun Çözüm Sürecine Katkı Sağlayacak”, *Trend Haber Ajansı*, 10 Ağustos 2016.
- “L’Allemagne Prête à Offrir L’asile aux Personnes Persécutées en Turquie”, *Armenews*, 10 Kasım 2016.
- “L’Arménie et Azerbaïdjan Plus Proches d’une Résolution Pacifiste d’Après La Russie”, *Armenews*, 13 Temmuz 2016.

- “L’Arménie Prête à un Compromis Raisonnable avec l’Azerbaïdjan, Selon S.Sarkissian”, *Armenews*, 18 Eylül 2016.
- “Lavrov Belives Turkey Can Play Positive Role in Nagorno Karabakh Settlement”, *AzerTac*, 14 Ekim 2016.
- “Le Film sur le Génocide Arménien Coté 55.105 Fois au Plus Bas Après Seulement Trois Projections”, *Armenews*, 5 Kasım 2016.
- “Le Film Sur Le Génocide Arménien “The Promise” Dans Le Collimateur D’internautes Pro-Turcs”, *France 24*, 26 Ekim 2016.
- “Les Ministres des Affaires Etrangères S’accusent Mutuellement”, *Armenews*, 9 Kasım 2016.
- “Loi Anti-négationniste: Le Changement, c’est du Vent?”, *Collectif VAN*, 29 Haziran 2016.
- “Milletvekillerine Karşı Nefret Mesajına Ceza“, *Deutsche Welle Türkçe*, 3 Kasım 2016.
- “Pro-Turkish Deniers Trying to Undermine Armenian Genocide Film ‘The Promise’”, *Armradio*, 25 Ekim 2016.
- “Putin’s Aide: Moscow Not Optimistic About Karabakh Settlement”, *APA.az*, 13 Ekim 2016.
- “Sharmazanov: Turkey Has Nothing to do in Karabakh Peace Process”, *News.am*, 11 Ağustos 2016.
- “Şarmazanov: Önümüzdeki Süreçte Ermenistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Buluşması Gerçekleşmeyecek”, *News.am*, 27 Ekim 2016.
- “‘The Promise’ Caught Up in Genocide Denial Maelstrom”, *Armenian Weekly*, 14 Eylül
- “‘The Promise’ Close to Fall Release Date”, *Asbarez*, 15 Haziran 2016.
- “Turkish Foreign Minister Lashes Out at Germany over PKK”, *Yeni Şafak*, 8 Kasım 2016.
- “Türkiye ve Almanya Arasında Yeni Bir Kriz Daha Kapıda”, *Sputnik*, 14 Ekim 2016.

“Une Commission du Sénat Supprime L’article sur la Pénalisation du Négationnisme”, *Armenews*, 16 Eylül 2016.

Baştürk, Ömer “‘The Cut’ a Dair Kesik, Kesik İzlenimler”, *Hürriyet*, 5 Aralık 2014.

Esmen, Yasemin Sim “This Lark Cannot Fly”, *Turkish Daily News*, 17 Şubat 2007.

Laçiner, Sedat *Ararat, Sanatsal Ermeni Propagandası, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2002.*

Minasian, Edward *Musa Dagh, Nashville, TN.: Cold Tree Press, 2007.*

Tezcan, Gülcan “1915’i Diasporadan Okumak ya da ‘Kesik’”, *Star*, 13 Aralık 2014.

Toranian, Ara “Pénalisation du Négationnisme du Génocide Arménien: le Retour”, *La Regle Du Jeu*, 4 Temmuz 2016.